

УДК 811.162.2'38:271.2(477):323

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.19>

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Геннадій Целковський

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
факультет філософії та суспільствознавства,
кафедра богослов'я та релігієзнавства
вул. Тургенєвська, 8/14, 01054, м. Київ, Україна*

Здійснений огляд змін позицій у двох православних церквах України щодо переходу в богослужінні на сучасну українську мову, що зумовлені суспільно-політичними процесами, які розгортаються після Революції Гідності, Російської збройної агресії проти України, утворення Православної Церкви України (далі – ПЦУ) та отримання нею Томосу про автокефалію. Доведено, що утворення ПЦУ для Української Православної Церкви (далі – УПЦ) зменшило диверсифікованість поглядів на мовне різноманіття релігійного життя та майже ліквідувало проукраїнське крило УПЦ. Проаналізована мовна політика та принципові позиції ієрархів обох церков щодо функціонування української, російської та церковнослов'янської мов у церковній практиці, які кардинально відрізняються не тільки з політичних мотивів, але і з ціннісних та богословських пріоритетів.

Проаналізована релігійна специфіка церковнослов'янської мови (з феноменологічної точки зору) та особливості ставлення до різних варіантів церковнослов'янської мови в кожній з церков. Церковнослов'янська мова розглянута як мова з особливим онтологічним статусом, який фіксується не у вівоченні, а зумовлюється її багатовіковою історією та традицією. Показано, що церковнослов'янська (невернакулярна) мова як фактор ідентифікації ускладнює мовну картину в українському православ'ї, коли церковнослов'янська мова використовується як буфер, за яким приховується проросійська позиція, оскільки в церковному житті не протистояння української та російської мов визначає мовні колізії, а протистояння церковнослов'янської та української мов. Висвітлена робота Українського літургійного товариства як міжконфесійної ініціативи з перекладу релігійних текстів сучасною українською мовою. На основі аналізу публікацій церковних ієрархів показано трансформації мовної політики УПЦ щодо богослужіння національними мовами. Для аналізу зв'язку конфесійної та етнічної ідентичності в контексті мовних переважень застосовано соціолінгвістичний підхід.

Ключові слова: богослужбова мова, священна мова, ізводи церковнослов'янської мови, конфесійна та етнічна ідентичності.

Мова і релігія вважаються ключовими складниками ідентичності кожної нації. Саме тому мовна політика впливових релігійних конфесій є предметом уваги не лише мовознавців, а й релігієзнавців, філософів, культурологів, соціологів – широкого кола соціогуманітарних наукових дисциплін. Актуальність дослідження мовної політики як держави, так і православних церков у нашій країні не потребує доведення. Специфічна мовна ситуація в Україні додає аналізу релігійних процесів складності та зумовлює виокремлення релігійної мови як особливого феномена загальноукраїнської мовної політики. Релігійна мова розуміється як мова богослужіння та церковного вжитку (літургійна практика, проповідання, ЗМІ, соціальна та освітня діяльність церков, мова священних текстів та богословської літератури тощо). Специфіка релігійної мови як засобу розуміння та комунікації з божественним ускладнює загально-мовно-релігійну мапу України. Вимоги до комерційних та державних інституцій дотримуватися мовного законодавства щодо функціонування

української мови та мов меншин не може переноситися один в один у царину церковного життя. Оскільки йдеться не тільки про комунікацію між людьми, але про релігійну комунікацію та молитовний досвід віруючого.

На відміну від світського простору України, де мовне життя характеризується насамперед статусами та взаємодіями двох мов – української та російської, в релігійному житті фігурує третя мова – церковнослов'янська. Ці три мови мають загальнонаціональний контекст функціонування та пов'язані з найбільшими християнськими Церквами України – Православною церквою України (ПЦУ) та Українською православною церквою (УПЦ). Крім того, на локальному конфесійному рівні факторами церковного та суспільного життя вірян постають також мови національних меншин – угорська, польська, румунська. У межах цього дослідження мови національних меншин не розглядатимуться, оскільки їх філософсько-релігієзнавчий аналіз потребує звернення до локальної або конфесійної специфіки.

Переламними моментами, які визначають часовий проміжок дослідження, оскільки суттєво трансформували релігійну мапу України, є Революція Гідності, Російська збройна агресія проти України та утворення Православної Церкви України (далі – ПЦУ) та отримання нею Томосу про автокефалію. Отже, йдеться про період від 2014 року до сьогодні. Специфіка попереднього періоду – від утворення УПЦ КП (1995 р.) до 2014 року – була розглянута нами у статтях, присвячених вивченню функціонування української, російської або церковнослов'янської мов у церковному середовищі, та його зв'язку із суспільно-політичними процесами та формуванням ідентичностей вірян [12; 13].

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження релігійної мови є феноменологічний аналіз, який передбачає розуміння мови богослужіння як фактора отримання досвіду священного, як зустрічі людини з божественним [3, с. 23]. У цьому контексті мова отримує додаткову функцію: вона використовується не тільки як засіб соціальної комунікації та самоідентифікації, але й забезпечує комунікацію іншого рівня – з надприродним [2, с. 11]. Виявлення зв'язку мововжитку та групової приналежності, аналіз використання різних мов в окремих комунікативних ситуаціях у статті здійснюється із застосуванням соціолінгвістичних дослідницьких методів. Основним інструментом дослідження є аналіз нормативних документів відповідних конфесій щодо їхньої мовної політики, висловлювання в публічному просторі церковних ієрархів з приводу тієї чи іншої мови, а також спеціалізовані дослідження лінгвістів, релігієзнавців та богословів щодо функціонування релігійної мови.

Мова богослужіння (літургійна мова) є складовою частиною християнської культурної діяльності та не може розумітися в тих же категоріях, що і мова в інших сферах людської діяльності. На підтвердження цієї тези відзначимо декілька варіантів розуміння літургійної мови: 1) мова богослужіння – це мова церковної традиції, тому її використання не ставить за мету дослівне розуміння кожного вимовленого слова, а один з елементів долучення до традиції – підтримання конфесійної ідентичності (що інколи може не співпадати з етнічною ідентичністю) за допомогою сакральної мови; 2) мова богослужіння є елементом зустрічі з божественним, виводить людину з буденності, створює відчуття урочистості, перебудовує сприйняття дійсності. Радикальним прикладом подібного розуміння мови є арабська мова в ісламі, яка визнається єдиною можливою мовою культу, або латина до II Ватиканського собору.

Протилежну позицію представляє модерністське тлумачення функціонування мови богослужіння, згідно з якою, по-перше, слушно вказується на відсутність у віровченні християнства подібних до ісламських інтенцій, тобто виокремлення онтологічного, субстан-

ційного та епістемологічного статусу цієї мови, здатної передавати адекватне Божественне знання та знання про Бога. Ключовим у цьому разі є можливість людини розуміти слово Боже та брати усвідомлену участь у богослужінні [15].

Досліднику-релігієзнавцю цікаві також такі позиції щодо розуміння богослужбової мови, як: мова релігії, що визначається конфесійною традицією, та мова релігії як рідна мова віруючих. Загалом зрозуміло, що рідна мова (наголосимо, що йдеться про рідну, а не державну мову) є відправним пунктом у суспільній оцінці процесу переходу богослужіння та іншого церковного мововжитку на українську. В протестантському середовищі така позиція вважається здобутком і наріжним каменем Реформації, тому висловлення про священність або традиційність тієї чи іншої мови викликає серед протестантів подив, а подеколи і несприйняття.

Традиційною сакральною мовою православного слов'янства, що має своєрідний «надетнічний» статус, є церковнослов'янська. Її використання як богослужбової мови має для всього церковного середовища, незалежно від конфесійної приналежності, певні плюси, з одного боку, та певні незручності – з іншого. Чим зумовлені міцні позиції ЦСМ (церковнослов'янської мови) в українському православ'ї? Нею створено великий корпус церковної богослужбової літератури, освячений багатовіковим авторитетом, що забезпечує їй прихильне ставлення фундаменталістських церковних ієрархів. Вона виступає особливим мовним регістром для віруючих. Під регістром ми розуміємо такий мововжиток, який відповідає певній комунікативній ситуації, коли та чи інша мова (або соціолект) використовується тільки для конкретної ситуації – робота, навчання, молитва тощо. Поняття «регістр» не є тотожним поняттю «стиль», що існує в межах конкретної мови. Отже, церковнослов'янська мова для вірян – це регістр переключення у стан релігійної комунікації, так само як специфічний одяг, кольори, запахи в храмі [2].

ЦСМ феноменологічно є сакральною мовою окремої спільноти і окремих індивідів. Де-юре цей феномен не збігається із загальноприйнятою православною теологією, де-факто – приймається і проголошується. Серед проукраїнськи налаштованих православних вірян переважає думка, що церковнослов'янська мова є мертвою мовою, застиглою з часів появи її Синодальної редакції, а її вживання в церкві є свідченням її ретроградності, консерватизму та фундаменталізму. Проте останнім часом серед проукраїнськи налаштованих вірян знаходить підтримку протилежна думка. Згідно з їхнім розумінням мовних колізій українського православ'я, ЦСМ не можна називати мертвою мовою. Це не мова формальної ідентичності. Це – жива мова літургії цілої спільноти, індивідуальної релігійної практики, якою висловлюються глибокі інтимні почуття, елементи якої використовуються у спілкуванні, яка досі розвивається і вдосконалюється. Це означає, що ідеологічне твердження «ЦСМ незмінна мова Кирила і Мефодія» – хибне і взаємосуперечить із твердженням «ЦСМ є священною мовою живої церкви». ЦСМ справді є священною мовою реальної спільноти, але саме тому вона постійно змінюється і розвивається [5, с. 344].

Прихильники цієї точки зору намагаються відродити «Київський ізвод» церковнослов'янської мови, мотивуючи це прагнення тим історичним фактом, що він виник задовго до появи на мапі Московського Царства й увібрав у себе автентичні риси давньоукраїнської мови, специфічні наголоси, словоформи та словосполучення тощо.

Саме після отримання Томосу про автокефалію ПЦУ склалися сприятливі умови для зміни ставлення православного загалу до ЦСМ та її взаємин з українською мовою в церковному ужитку. Розглянемо ці тенденції трансформації мовної політики православних церков детальніше.

Зі створенням ПЦУ підвищується статус української мови як релігійної, оскільки вона має домінуючі позиції в ПЦУ. Яскравим прикладом є рекламно-інформаційна кампанія ПЦУ, в якій з білбордів митрополит Спіфаній закликає молитися рідною мовою. Як пояснює сам предстоятель української церкви: «У ХХІ столітті, на 30-му році відновленої незалежності України, наш народ досі намагаються роз'єднати так званим «мовним питанням». Торкається воно і нашої, церковної, сфери, адже досі виникають суперечки щодо того, якою мовою «правильніше» звертатися до Бога, якою мовою мають звершуватися богослужіння у храмах і, врешті-решт, молитву якою мовою «краще» чує Бог? Відповідь проста – рідною!» [7].

Мова досі є маркером ідентичності, тобто належність до ПЦУ здебільшого передбачає використання української мови як основної. В ПЦУ відбувається процес редагування богослужбових текстів, відхід від філаретівського перекладу Біблії і Літургії, який має багато помилок (наприклад, остання редакція Символу віри, реформи Євхаристійного канону тощо). ПЦУ нині активно просуває проекти перекладу Літургії і Біблії, де робиться спроба модернізації або вдосконалення церковнослов'янських текстів і створення україномовних чинів.

Українське літургічне товариство (УЛТ), яким започатковано два проекти – переклади Літургії і переклад Євангелія. УЛТ, будучи ініціативою знизу, має статус громадської ініціативи, яка потребує від церковних структур відповідної організаційної, кадрової та матеріальної підтримки. Напрямами роботи УЛТ проголошено: 1) україномовна літургія і Біблія, 2) покращення церковнослов'янської літургії і Біблії.

Серед головних здобутків УЛТ: 1) створення чину молебня за довілля (екологічного молебня). Сам чин робився на основі англомовного тексту такого молебня у Вселенському патріархаті за відповідного порівняння з грецьким текстом. Спочатку він був перекладений на ЦСМ, а потім був ще раз перекладений на українську мову. ЦСМ у цьому ланцюзі перекладів відіграла роль посередника між двома мовами та допомагала знаходити відповідники завдяки релігійному (молитовному) досвіду перекладачів, які звикли до богослужіння на ЦСМ [4].

Члени УЛТ увійшли до відповідної комісії і там продовжують впливати на переклади і формування богослужіння, зокрема, це зміни в україномовному варіанті Символу віри.

УЛТ збирало перекладачів, які були або є діючими членами УПЦ, що працювали над київським ізводом ЦСМ. О. Ахілла Багрій, о. Андрій Пономаренко, Дарія Морозова також були запрошені представники РКЦ – Тарас Тимо і група Трипіснець.

Виділимо фундаментальне ставлення та принципи членів УЛТ до ЦСМ: 1) ЦСМ – жива мова, що інтимно дорогоцінна українському православ'ю; 2) повернення до оригінальної ЦСМ, тобто її реставрації, насамперед відродження київського ізводу; 3) вдосконалення ЦСМ, виправлення різних недоліків перекладу з грецької та хиб орфоєпіки у сучасному ЦСМ. Загалом ідея реформації ЦСМ – зробити її більш стрункою і логічною, при цьому залишаючись у межах самої ЦСМ [10].

За схожим принципом були проведені редакції першої частини Службника, щоби був дотриманий баланс між зрозумілістю тексту і відповідністю до сучасних норм української мови, збереженням вживання церковнослов'янських слів, які увійшли в українську богослужбову традицію (таких як «єси», «благословен» тощо) без перекладу [8].

Якщо позиція ПЦУ щодо української мови та церковнослов'янської мови київського ізводу зрозуміла та очевидна, то не можна оминати увагою наслідки Томосу для УПЦ – у царині мовної політики такої церкви. Попереднє існування УПЦ КП уможливило певний відтік україномовних священників та пастви від УПЦ, але там були й інші мотиви:

національні почуття, незгода з політичними та економічними практиками ієрархів, тоді як неканонічний статус КП та наявність україноцентричного крила тримало високу частку церковників та мирян у межах УПЦ. Як було показано на прикладі УЛТ, більшість її членів, що розвивали україномовні переклади Євангелія і Літургії, прийшли з УПЦ.

Утворення ПЦУ спростило мовну картину УПЦ, тому що до нової церкви почали переходити не тільки україномовні та національно-орієнтовані, а й усі не згодні з багатьох питань миряни та священнослужителі. Концентрація прихильників «Русского мира», церковнослов'янської мови, Москви сталося не завдяки збільшенню їх чисельності, а завдяки зменшенню чисельності українського крила, і це підвищує фундаменталізм та відчуття обкладеної фортеці, тоді як українська мова маргіналізується [14]. Зворотна ситуація в ПЦУ та УГКЦ, де російська мова мало представлена, в УГКЦ використовується в проповідях на Південному Сході.

Дискусія щодо української мови богослужіння, навіть проповідей та церковної літератури триває десятиліттями. Вивчення конференцій та висловлювань ієрархів УПЦ загалом однотайні: наприклад, висловлювання щодо богослужіння рідною мовою одного з них: «Богослужіння ніколи не стане абсолютно зрозумілим, і виключно перекладом літургічних текстів рідною мовою ситуація не зміниться радикально. Мені відомі випадки, коли громади, які на початку 1990-х починали служити українською, «з невідомих причин» починали катастрофічно втрачати парафіян, аж поки переходили до «незрозумілої церковнослов'янської». Експеримент у Греції, коли Елладська Церква запровадила частково сучасну мову в читання Святого Письма за богослужіннями, власне, зазнав повного фіаско. У православній країні не відбулося жодного зростання кількості молоді в храмах, не сталося масового навернення із сект тощо. А, наприклад, в Україні, на Полтавщині, громади деяких конфесій без зайвого галасу почали знову служити слов'янською (повністю або частково). Отією «незрозумілою»... [11]

Більш радикальну позицію займає митрополит Павло (тоді архієпископ), намісник Києво-Печерського монастиря: «Україномовні видання не мають великого попиту <...> Щодо богослужбової літератури українською мовою я завжди був і буду проти такого перекладу. У Священному Писанні є єврейські слова, які не перекладаються й до сьогодні, наприклад: амінь, осанна й низка інших слів. Коли ми станемо перекладати церковнослов'янські тексти, у перекладі буде втрачено духовну глибину слова. <...> Щодо виголошення проповідей українською мовою, то, будь ласка, за бажанням кожен має право говорити в церкві у Києві, на Сході чи на Заході українською мовою. <...> Але я не бачу потреби в тому, щоб замінювати церковнослов'янську богослужбову мову на українську. Церковнослов'янська мова – це наша рідна прмова, яку нам дали Кирило та Мефодій, просвітителі слов'ян [9]. Вищевказані міркування владики Павла типові для всього оточення митрополита Онуфрія, що може свідчити про певний внутрішній консенсус ієрархії УПЦ.

Але у тій же конференції намісник Лаври, вже не стримуючись, дає такий коментар (мовою оригіналу): «Киев – исконно русскоговорящий город. Восточная Украина практически не берет украиноязычные издания, а на Западной Украине в большинстве общаются на украинском языке. Поэтому я не вижу проблемы, если кто-то из западного региона желает приобрести литературу на украинском языке – сегодня предостаточно книг» [9].

Таким чином, ми можемо констатувати, що зі зміцненнями канонічного становища у православному світі та з поширеністю в Україні ПЦУ змінюється ставлення УПЦ до української мови та української пастви, тобто ієрархи цієї церкви ґрунтуються навколо того середовища українського суспільства, яке тяжіє до союзу з Росією, до цінностей східного сусіда. Тому вибір на користь російської мови та ЦСМ російського ізводу є не причиною, а наслідком ціннісних уподобань ядра прихожан УПЦ.

Переклади богослужбових текстів українською мовою мають більші політичні наслідки не для УПЦ, а для РПЦ, для якої конче необхідно гальмувати процес становлення Автокефальної Української Церкви – ПЦУ. Створення повного комплексу літургійної та позабогослужбової літератури (житія святих, катехитичні видання тощо) утворює міцний фундамент для утвердження українського православ'я незалежно від його інституційного формування.

З іншого боку, ПЦУ має враховувати специфіку російськомовного населення України, оскільки може мати дзеркальну ситуацію УПЦ, а саме відштовхувати тих потенційних прихожан, які хотіли би перейти до ПЦУ, але їх стримує відсутність богослужіння рідною мовою. Така ситуація буде нагадувати політику та бізнес. Політику в тому сенсі, що їхні меседжі та дії потрібно розцінювати не на загальнонаціональному рівні, а як інформаційне існування в межах власної публіки. Відповідно, Церква, яка претендує на загальнонаціональну присутність, має відмовитися від апеляції до однієї групи політичних уподобань та шукати спільний знаменник щодо мовного питання. Як варіанти, вибір мови богослужіння залишається на місцевому рівні та додається ЦСМ київського ізводу для головних свят, як задоволення консервативних настроїв певної частини церковного середовища та нерозривності традиції київського християнства.

Отже, можемо зафіксувати такі висновки цього дослідження щодо функціонування релігійної мови в українському православ'ї в контексті утворення Автокефальної української церкви та військової агресії Росії: по-перше, ми бачимо загальну тенденцію новоутвореної церкви до модернізації в питаннях мови богослужіння, працюючи за двома напрямками – переклади релігійних текстів на сучасну українську мову, в тому числі з метою проведення богослужіння рідною мовою, та робота над поверненням церковнослов'янської мови київського ізводу з певними оновленнями. По-друге, можна констатувати консерватизацію Української православної церкви у єдності з Московською патріархією, що призводить до гальмування українізації цієї церкви, категоричної відмови від переходу на київський ізвод ЦСМ, не кажучи вже про українську мову. Але ця мовна політика УПЦ витікає не тільки з її тісного зв'язку (чи то пак підпорядкування) з Москвою, що тільки і так розуміють журналістське середовище, а й у певній фундаменталістській позиції щодо онтологічного статусу церковнослов'янської мови московського ізводу.

Наш прогноз щодо мовної ситуації наступного десятиліття може ґрунтуватися на основі опитування Православного порталу, зрозуміло, заангажованого та десятирічної давнини, але все одно показового: опитування «На якій мові повинно звершуватись богослужіння в храмі?» відповіло 910 осіб (на дату 10 червня), з яких українською – 633 (63%), російською – 4 (0,4%), церковнослов'янською – 115 (12%), за бажанням парафіян – 138 (14%), не має значення – 20 (2%) [15]. Вважаємо, що подібні пропорції актуальні і на сьогодні.

Отже, трансформація мовної політики двох найпоширеніших християнських конфесій відбувалася в контексті наслідків Революції Гідності, Російської збройної агресії на Сході України та отримання Томосу про автокефалію та має такі тенденції: в ПЦУ українська мова оголошується базовою мовою не тільки для проповідей, церковних документів, але й як мова поступового переходу всього корпусу богослужбових текстів Церкви, крім того, ПЦУ прагне збереження церковнослов'янської мови, яка уособлює традицію та спадкоємність з Київською митрополією, але тільки у варіанті Київського ізводу. Своєю чергою трансформація відбувається і в УПЦ, позиція якої щодо залишення церковнослов'янської мови синодального зразку як єдино можливої мови богослужіння тільки зміцнилася та відбувається групування навколо російськомовних українців, які є базовим отримувачем меседжів ієрархів УПЦ.

Список використаної літератури

1. Astley J. Exploring God-talk. Using language in religion. London : Darton, Longman and Todd LTD, 2004. 153 p. (Exploring faith).
2. Holt R. A Socio-Linguistic Approach to Religious Language. *Australian eJournal of Theology*. 2006. No. 6. P. 1–14.
3. Sawyer J.F. Sacred languages and sacred texts. London : Routledge, 1999. 191 p.
4. Волковський В.П. Як перекласти biodiversity, global warming, environmental justice... церковнослов'янською? *Релігія в Україні*. 2019. URL: <https://www.religion.in.ua>.
5. Десницький А.С. Писание – Предание – современность. Киев : Центр православной книги, 2007. 416 с.
6. Дудченко Андрей (прот.) В Україні немає людини, яка не була б здатна вивчити українську мову. *Православ'є в Україні*. 2018. URL: <http://orthodoxy.org.ua>.
7. Єпіфаній митрополит. Молитву якою мовою «краще» чує Бог? Відповідь проста – рідною! *Україна молода*. 2020. URL: <https://umoloda.kyiv.ua>.
8. Журнали засідання Священного Синоду від 24 листопада 2020 р. *Офіційний інтернет-портал ПЦУ*. 2020. URL: <https://www.pomisna.info>.
9. Павло (Лебідь) архієпископ. Вебконференція намісника Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, голови Комісії з питань монастирів при Священному Синоді УПЦ архієпископа Вишгородського Павла (Лебідя). *Офіційний вебсайт УПЦ*. 2009. URL: <http://orthodox.org.ua>.
10. Переклад богослужбових текстів українською: міжконфесійна дискусія. *Релігія в Україні*. 2019. URL: <https://www.religion.in.ua>.
11. Филип (Осадченко) архієпископ. Вебконференція архієпископа Полтавського і Миргородського Филипа, голови Синадального відділу релігійної освіти, місіонерства та катехізації УПЦ, ректора Полтавської місіонерської духовної семінарії. *Офіційний вебсайт УПЦ*. 2009. URL: <http://orthodox.org.ua>.
12. Целковський Г.А. Мова богослужіння Української православної церкви у контексті мовної ситуації в Україні. *Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку*. 2012. С. 401–415.
13. Целковський Г.А. Ценностная роль языка в религии и нации. *Релігія в Україні*. 2012. URL: <https://www.religion.in.ua>.
14. Чорноморець Ю.П. Онуфрій створив мафію всездозволеності, на якій тримається. *Релігійна правда*. 2021. URL: <https://religionpravda.com.ua>.
15. Якою мовою молитися? Онлайн-опитування. *Православний портал*. 2009. URL: <https://logos.at.ua>.

**FUNCTIONING OF RELIGIOUS LANGUAGE IN THE CONTEXT
OF SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN MODERN UKRAINE****Gennadiy Tselkovskiy***National Pedagogical Dragomanov University,
Faculty of Philosophy and Social Sciences,
Department of Theology and Religious Studies
Turhenevska str., 8/14, 01054, Kyiv, Ukraine*

This article deals with the main changes in the linguistic processes in Ukrainian Orthodoxy regarding the attitude to the transition of the liturgy into modern Ukrainian in the two Orthodox churches of Ukraine in the context of socio-political processes after the Revolution of Dignity and Russian military aggression in Eastern Ukraine and the establishment of the Orthodox Church of Ukraine upon receipt of the Tomos. After the Orthodox Church of Ukraine was established, the diversity of views on the linguistic variety of religious life in the Ukrainian Orthodox Church has been decreased and Ukrainian wing of the UOC has been nearly liquidated. The study reveals fundamental difference of the attitudes of the hierarchs of both churches on the functioning of the Ukrainian, Russian and Church Slavonic languages in church practice; difference that is caused not only by political motives but also by value and theological reasons.

The religious specifics of the Church Slavonic language from the phenomenological point of view are analyzed, as well as the peculiarities of the attitude to different variants of the Church Slavonic languages in each of the churches. The Church Slavonic language is considered from the point of view of phenomenology as a language with a special ontological status, which is recorded not in doctrine, but in its centuries-old history and tradition. This status complicates the linguistic church picture, when it is not the confrontation between the Ukrainian and Russian languages that determines the processes, but the Church Slavonic language is the starting point for these processes. The work of the Ukrainian Liturgical Society as an interfaith initiative for the translation of religious texts into modern Ukrainian is described. The specifics of the UOC transformation in relation to liturgy in native languages are revealed based on the analysis of the publications of church hierarchs. The sociolinguistic approach is used to distinguish the connection between confessional and ethnic identity in the context of language preferences, and the role of the Church Slavonic language (nonvernacular) as a factor of identification.

Key words: liturgical language, sacred language, derivations of the Church Slavonic language, confessional and ethnic identities.